

**ПОЛЬСЬКА КУЛЬТУРА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ:
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Єдність нації визначається багатьма соціально-економічними, політичними і культурними чинниками. Процес формування польської нації був насильно перерваний розділами польських земель між Австрією, Пруссією і Росією. На тривалий час польський народ позбавлявся такої важливої рушійної сили національного розвитку, якою є власна державність. Стиснуті пресом іноземного панування життєві сили нації були настільки великі, що у міжвоєнне двадцятиліття процес національної консолідації розвивався швидкими темпами і до 1939 р. був практично завершений. 1920-1930-і рр. стали новим етапом розвитку польської духовної культури, її другим національним відродженням. Польська Річ Посполита зробила значний внесок у розвиток європейської науки, її вчені, письменники, діячі культури у складних умовах внутрішнього і міжнародного життя міжвоєнної доби сприяли дальшому поступу світової цивілізації. У цьому зв'язку наукову цінність, пізнавальне і практичне значення має дослідження відродження й розвитку польської національної культури, науки та освіти у відновленій Польщі, їх впливу на соціально-економічні та політичні перетворення у 1918-1939 рр. Національне відродження в сучасних умовах повинно спиратися на одвічний історичний досвід польського народу, без якого немислимі духовність, здоров'я, майбутнє конкретної людини і польської нації в цілому. Тому науковий аналіз культурного розвитку Польщі є важливим, актуальним завданням історичної науки. Порівняльне вивчення позитивного (і негативного) досвіду Польської держави в галузі культури і науки має й практичне значення для відроджених держав Східно-Центральної Європи, зокрема і для сучасної незалежної України. Проте зазначена проблематика ще й досі не знайшла належного висвітлення в українській історіографії. У цій статті на основі зарубіжних і вітчизняних джерел проаналізовано основні напрями розвитку польської культури у 1918-1939 рр., показано її вплив на процеси національно-державного відродження у міжвоєнний період.

Після закінчення Першої світової війни перед польським народом постали складні завдання створення духовних основ суспільства у нових історичних умовах. Турбота про розвиток освіти, науки і культури була піднята до рівня державної політики. Цього зокрема вимагали завдання, які вирішував польський уряд: демократизація суспільного життя, відбу-

Л.Алексієвєць. Польська культура міжвоєнного періоду: основні тенденції розвитку

дова національної економіки, розв'язання важливих зовнішньополітичних питань і консолідація суспільства й народу. Вже на етапі відродження польської державності, радикальної перебудови виробничих відносин в аграрній галузі й відбудови і дальшого розвитку промисловості та торгівлі були поставлені завдання ліквідації неграмотності, створення демократичної системи освіти, відновлення руйнувань й усунення втрат у матеріальній базі культури, зазнаних протягом майже 123-річного перебування під чужоземним гнітом і у роки Першої світової війни. Незважаючи на зусилля держави, спрямовані на розв'язання поставлених завдань, процес культурних перетворень розвивався складно, суперечливо і нерівномірно протягом окремих періодів післявоєнного часу.

Значний вплив на розвиток культури польського народу в міжвоєнний період продовжував справляти факт його тривалого національного пригнічення і відсутність Польської незалежної держави.

Разом з тим гніт інонаціональної влади, яка, до того ж, розуміла роль культури у посиленні національно-визвольної боротьби польського народу, заважав розвитку цієї культури. Це проявлялося, насамперед, у сфері освіти. На західних польських землях Пруссія послідовно намагалася перетворити школу на засіб германізації поляків. Викладання німецькою мовою було введено у школах і вищих навчальних закладах. Польської вищої школи взагалі не існувало. На польських землях під владою Російської імперії також тривав наступ на національну школу. У Галичині існувала офіційна система національної освіти польського народу. В результаті такої внутрішньої політики у сфері освіти Польща у довоєнній Європі за числом неграмотних і малограмотних займала одне з перших місць. За офіційними даними, у Польщі неграмотні становили у 1921 р. 33 % населення; в 1931 р. все ще 23 % населення країни віком більше 10 років залишалось неграмотним, а фактично число неграмотних було набагато більшим. У школах довоєнної Польщі навчалось тільки 75% дітей [1, с.458]. В особливо важкому стані перебували українські, білоруські, литовські, єврейські національні меншини, які не мали можливостей навчатися рідною мовою, розвивати свою національну культуру. Низка труднощів у галузі культурного будівництва у відроджуваній Польщі була зумовлена політичними, економічними та іншими умовами післявоєнного часу.

У сфері освіти і в цілому у розвитку культури в період між двома світовими війнами Польща досягла позитивних результатів. Польська культура того часу зуміла відродити, зберегти і зміцнити свою внутрішню національну єдність. Вона розвивалась відповідно до потреб польського суспільства в нових історичних умовах. У міру висування на перший план

завдань відбудови і розвитку національної економіки, культурна політика Польської держави набула нових рис, народжених, зокрема, перетворенням освіти і науки на один із найважливіших чинників суспільного виробництва. Виникла необхідність внесення капітальних вкладів у культуру і науку, перебудови освіти відповідно до нових потреб країни. Уже 7 листопада 1918 р. Тимчасовий народний уряд Польської республіки у числі інших суспільних реформ поставив завдання домогтися “введення загальної і безкоштовної світської шкільної освіти” [2, с.130].

Серйозні труднощі в організації шкільної системи впливали ще й з того, що до моменту створення у 1918 р. незалежної Польщі у кожній із її трьох частин існувала своя шкільна система. Вона зберігалась упродовж ряду наступних років. Прогресивні кола Польської республіки боролися за реформування національної школи і створення єдиної, загальної світської школи. У квітні 1919 р. у Варшаві відбувся загальнопольський з'їзд делегатів усіх учительських і педагогічних організацій, котрий отримав назву Учительського сейму. Становище ускладнювалося тим, що з питань реформування освіти не було єдиної позиції, як простежувалось у роботі з'їзду. На ньому яскраво проявилися дві лінії щодо народної освіти: одну з них, спрямовану на створення широкої розгалуженої системи світських шкіл і загальну освіту дітей, представляли видатні громадські діячі й педагоги Стефанія Семпіловська, Станіслав Калиновський, Владислав Спасовський та ін.; друга, яку підтримували правлячі кола, відображала прагнення підпорядкувати викладання клерикальному впливові, обмежити розвиток освіти у країні. Клерикальні кола домагалися повної підпорядкованості школи костьолу. Перемогли представники другої лінії, що знайшло свій вияв у Конституції 1921 р., 120-а стаття якої передбачала, що у кожному навчальному закладі, розрахованому на навчання і виховання молоді до 18 років, обов'язкове викладання релігії [2, с.517]. Клерикалізація польської школи у післявоєнній Польщі супроводжувалася колонізацією шкіл у Західній Україні, у Західній Білорусі й на Віленщині, що знайшло відображення 1924 р. в законі про школи, який створив два їх типи, непов'язані між собою. З одного боку, зберігалися гімназії, які давали освіту, достатню для вступу у вищі навчальні заклади, а з іншого, – однокласні школи. Гімназії були розраховані на дітей переважно із заможних верств населення. Однокласні школи закінчували не менше 20% дітей, здебільшого із малозабезпечених сімей [3, с.298].

Після державного перевороту 1926 р. посилювався наступ у всіх сферах культури та освіти, розпочалась масова ліквідація українських і білоруських шкіл. У період економічних спадів і кризових явищ зменши-

лися державні асигнування на потреби освіти й науки, що не могло не позначитися негативно на розвитку культури. Державна адміністрація стимулювала в таких випадках розвиток лише тих сфер культурного життя, відставання яких залишалось особливо разючим, і тому вони потребували невідкладної допомоги з боку держави. Багато відомих педагогів і вчених були змушені емігрувати.

Найрельєфніше політика “санаційного” уряду в справі народної освіти проявилась у шкільній реформі 1932 р., згідно з якою створювали два типи середніх навчальних закладів – семирічну загальноосвітню школу і чотирирічну гімназію, в яку можна було вступити після закінчення шести класів загальноосвітньої школи. Семирічні загальноосвітні школи були розраховані на сільську місцевість і невеличкі міста, але для дітей із малозабезпечених сімей навчання найчастіше зводилося до двох класів. Гімназії були зосереджені тільки у великих містах, що ускладнювало даліше навчання навіть за умови закінчення загальноосвітньої школи. За статистикою 1930-х років, у старших класах загальноосвітньої школи діти із сімей робітників і селян становили тільки 13%, а у вищих навчальних закладах - лише 8,8% [4, с. 137]. Не менше 1,2 млн. дітей шкільного віку взагалі залишалися поза стінами школи. Реформа 1932 р. викликала рішучу протидію з боку демократичної польської громадськості, яка домогалася загальнодоступної семилітньої школи з навчанням рідною мовою, вдосконалення навчальних програм, будівництва нових шкільних приміщень і поліпшення матеріального забезпечення учителів. У 1932 р. ліві кола працівників освіти на чолі із Станіславом Калиновським, Іреною Комовською, Стефанією Семпіловською, а також Адамом Прухніком та іншими громадськими діячами створили Товариство демократичної освіти “Нові шляхи”. Метою Товариства стала боротьба за демократизацію як шкільно-просвітницької справи, так і всього суспільного ладу Другої Речі Посполитої.

З 1935 р. Товариство демократичної освіти почало видавати свій журнал “Місячник навчальський”. У результаті діяльності товариства “Нові шляхи” та інших радикальних елементів учительства, на Надзвичайному з’їзді делегатів Союзу польських учителів 4 березня 1937 р. було обрано Головне управління, ядром якого стали поєднані в одному фронті ліві сили польського учительства. Польський уряд вступив у конфронтацію із Союзом польських учителів. Виборне Головне управління не було визнане, замість нього призначили урядового комісара. Педагоги відповіли страйком, значну роль в організації якого відіграла молода вчителька і письменниця Ванда Василевська. Страйк набув значного розмаху і змусив уряд піти на деякі поступки.

Проте, незважаючи на всі труднощі післявоєнного часу і суспільні суперечності 1918-1939 рр., учительство Польської республіки зуміло досягти позитивних змін у сфері освіти. Одним із вагомих здобутків Другої Речі Посполитої стала побудова польської системи освіти. За неповних 20 років міжвоєнної доби утричі скоротилося число неграмотних, при цьому зменшилися відмінності між окремими регіонами країни, оскільки на відсталих східних окраїнах цей процес розвивався значно швидше. Розширилася мережа навчальних і культурно-освітніх закладів. Відповідно до шкільної реформи 1932 р. створювалася струнка система освіти: 7-річна загальноосвітня школа і 4-річна гімназія, закінчення якої давало право на вступ до вищого навчального закладу. І хоча в сільській місцевості і невеликих містах освіта нерідко обмежувалася двома-трьома класами, проте кількість неписьменних у країні зменшилася з 33% у 1921 р. до 15% у 1939 р. В 1930-і рр. шкільною освітою було охоплено 90% дітей [6, с.110]. Правда, значно гіршими були справи у східних окраїнах, де не вистачало шкіл і вчителів, а наявні використовувалися з метою колонізації українців, білорусів і литовців.

Особливо швидко розвивалася вища школа: в 1924 р. у 17 вищих учбових закладах навчалася 39 тис. студентів, а в 1938 р. вже 50 тис. студентів відвідували вузи [6, с.110]. І хоча інтелігенція була нечисленною, кількість якої в 1938 р. становила 70-80 тис. чол., число її та роль зростали. За 20 років збільшилася питома вага людей з вищою освітою, а лави інтелігенції, яка культивувала значною мірою шляхетські традиції, поповнилася вихідцями із селян і менш заможних верств міського населення. Поряд з діючими вищими навчальними закладами за роки незалежного існування відчинили двері університети, в тому числі Університет імені Стефана Баторія у Вільно, який продовжував традиції Віленської академії, та в Познані. У 1918 р. завдяки приватним пожертвуванням відкрився Люблінський Католицький університет (КУЛ). У 1938 р. в країні діяли 32 вузи [5, с.261]. Підвищився також рівень польської науки, чому сприяли асигнування держави, яка фінансувала роботу наукових інститутів і товариств. У 1928 р. був заснований спеціальний Фонд наукової культури для допомоги вченим, багато з яких здобули своїми працями світове визнання. Велике значення для популяризації наукових досліджень і поширення культурних цінностей мала відкрита з ініціативи держави у 1928 р. Національна бібліотека у Варшаві, у фондах якої збереглися численні пам'ятки писемності. У багатьох польських містах теж працювали бібліотеки. Важливу роль у поширенні культурних надбань учених відіграла видавнича діяльність. Виходили у світ наукові праці, серії книг, наприклад, монументальний Польський біографічний словник, твори зарубіжної і польської, художньої літератури, забороненої у період поділів.

Л.Алексісвець. Польська культура міжвоєнного періоду: основні тенденції розвитку

У міжвоєнний період польського національного становлення відбулося деяке поживлення наукової діяльності, особливо таких галузей, як фізика і математика, а також у ряді інших галузей природознавства, перш за все хімії. Виникло кілька нових наукових центрів, розширилися наукові напрямки, поглибилася спеціалізація досліджень. Проте цей прогрес стримували низький рівень продуктивних сил країни, скорочення державних асигнувань на науку.

До початку відновлення самостійної Польської держави основні центри фізичних досліджень діяли у Кракові та Львові. Крім того, у зв'язку з потребою у вищій освіті були відкриті відділення в новому Познанському університеті (1919 р.), у створеній у Кракові Гірничій Академії, розширився центр фізичних досліджень у Варшаві. Центр експериментальної фізики у Варшаві, який здобув міжнародне визнання і славу, був зв'язаний з іменем Стефана Пеньковського. Розробкою проблем теоретичної фізики керував Чеслав Бялобжезький. При Варшавській політехніці професор Мечислав Вольфке вивчав фізику низьких температур. В Ягеллонському університеті проводив дослідження з діелектрики Константин Закшевський, вивчав термодинаміку та оптику Владислав Натансон. У 1920 р. виникло Польське фізичне товариство (РТФ), друкуванням органом якого були "Звіти і праці РТФ" (з 1932 р. перейменовані на "Acta physica Polonia"). У міжвоєнний період у Варшаві відбулися два міжнародних фізичних з'їзди: в 1936 р. Конгрес фотолюмінесценції, а в 1938 р. Конгрес, присвячений новим фізичним теоріям.

Динамічного розвитку в міжвоєнні роки набула хімічна наука. У 1918-1939 рр. центрами розвитку теоретичної хімії у Польщі стали, насамперед, університетські міста Краків і Варшава. Прикладна хімія розвивалась у Варшавській політехніці, а також Гірничій академії в Кракові. Важливим центром прикладної хімії став науково-дослідний інститут у Варшаві, створений в 1928 р. Діяли дослідні лабораторії хімічної промисловості в Хожуві, Мосгицах, Згеже та інших містах. Особливо слід відзначити Ягеллонський університет, на хімічному факультеті якого проводили дослідження в галузі неорганічної хімії, вивчали проблеми електрохімії і дії сплавів за низьких температур. Розвідки в галузі кінетики зльвінення і хлорування насичених вуглеводів здійснював професор Львівського університету Станіслав Толлочко (1868-1935).

Визначним центром хімічної науки був також Львівський політехнічний інститут. Вагомих результатів досягнув професор Ігнацій Мосьціцький – в отриманні азотної кислоти і ціанію. В галузі технології нафти і природного газу, красильних речовин, пластмас працювали професор Вацлав Леснянський (1866-1956), професор Станіслав Пиляг (1881-1941).

Видатні польські вчені-хіміки працювали й за кордоном. Серед них варто, насамперед, відзначити визначного фізика-хіміка Марію Кюрі-Склодовську (1867-1934), роботи якої продовжила її донька Ірен Жоліо-Кюрі. Значний внесок у науку вніс Казимеж Фаянс, відомий фізик-хімік, професор університетів у Мюнхені і в Анн-Арбар (США).

Стан польської економіки не сприяв розвитку технічних наук, однак і в цій сфері було досягнуто значних успіхів. Центром технічних знань став створений у Варшаві в 1915 р. Політехнічний інститут. У Кракові після заснування Гірничої академії (1919) утворився центр гірничої і металургійної науки. В країні виникли технічні товариства, з ініціативи яких у 1937 р. у Львові був проведений Конгрес інженерів. Певний поштовх у розвитку технічних наук дала державна промисловість, що займалась озброєннями. Були створені Технічний інститут авіації, Державний інститут телекомунікацій та інші.

З досягнень польської технічної думки варто відзначити вклад професора Варшавської політехніки М.Губера у прикладну механіку, особливо в науку про опір матеріалів. Професор цього ж інституту В.Вежбіцький дослідив проблеми безпеки у будівництві. Ч.Вітошинський організував на базі Варшавської політехніки Аеродинамічний інститут і проводив наукові дослідження, що дало змогу конструювати спортивні літаки світового рівня. Не завжди наукова діяльність учених Польщі знаходила практичне застосування у промисловості й транспорті, однак вона мала велике значення для виховання наукових кадрів, які згодом відіграли чималу роль у відбудові та розвитку технічних наук після Другої світової війни.

Значними успіхами в 20-30-х роках ХХ ст. ознаменувався розвиток математики в Польщі. Математика у міжвоєнне двадцятиріччя була тісно науковою галуззю, в якій польські дослідники досягли найбільших успіхів у світовій науці. В цей період найкраще розвивалися нові галузі математики, що утворилися вже у поточному сторіччі, – теорія функцій дійсного перемінного, загальна типологія, функціональний аналіз. Велика наукова школа, яка сформувалася на чолі з Вацлавом Серпінським, працювала в галузі теорії функцій (розділ аналізу, що вивчає основи останнього). Відомими представниками польської школи теорії функцій також були: С.Мазуркевич, А.Зигмунд – автор монографії з теорії тригонометричних рядів, С.Сакс – автор відомої монографії з теорії інтегралів. На початку 1920-х рр. у Варшаві почали розвиватися дослідження в галузі топології та з інших геометричних дисциплін. Засновниками польської топологічної школи були З.Янішевський і В.Куратовський. Серед інших представників цієї школи відомі К.Борсук та Б.Кнастер.

Л.Алексієвєць. Польська культура міжвоєнного періоду: основні тенденції розвитку

З ініціативи З.Янішевського, за підтримки В.Серпінського і С.Мазуркевича з 1920 р. у Варшаві почали видавати журнал міжнародного значення "Fundamenta Mathematica", що сприяло об'єднанню польських математиків. Сильна математична школа утворилась у Львові, Х.Шгейнгауз розробив проблеми ортогональних функцій. У Львівському університеті плідно працював відомий математик С.Банах, один із першодослідників сучасного функціонального аналізу. Навколо нього в 1930-ті роки склалася наукова школа у галузі функціонального аналізу та його застосування. Польські математики видали у Варшаві серію узагальнюючих праць під загальною назвою "Монографіє математичне".

Успіхи математичної науки у Польщі сприяли розвитку ряду суміжних галузей насамперед, логіки. При нововідкритих університетах організовували філософські товариства і стали видавати чотири філософських журнали: "Пшегльонд філософічни" у Варшаві, "Рух філософічни" і "Студія філософіка" у Львові та "Квартальнік філософічни" у Кракові. В 1922, 1927 і 1936 рр. відбулися з'їзди польських філософів. Склалася Львівсько-Варшавська школа математичної логіки. Засновниками і представниками цієї школи були Я.Лукаевич, Ст.Лесневський, А.Гарський і А.Мостовський. Праці Львівсько-Варшавської школи математичної логіки справили помітний вплив на теоретичну думку Західної Європи та США. Прогресивну роль у розвитку польської філософії 1920-1930-х років відіграв Тадеуш Котарбінський, котрий у своїй основній праці "Елементи теорії пізнання, формальної логіки і методології наук" намагався інтерпретувати в матеріалістичному дусі принципи неопозитивізму. Він працював також у галузі історії філософії.

Другим значним напрямком у польській філософії була католицька філософія – томізм. Його головними осередками стали Люблінський Католицький університет і Краків. Представники цього напрямку провели деякі розвідки з історії середньовічної філософії, а також з історії релігії і месіанства. Розробляли проблеми теорії пізнання, етики й естетики, історії філософії.

Відродження незалежності Польщі стимулювало розвиток історичної науки, умови для розвитку якої суттєво поліпшилися. Значно поповнилось і розширило мережу своїх місцевих організацій Польське історичне товариство (ПІТ), виникли нові університетські центри становлення національної історичної освіти, зокрема, університети у Варшаві й Познані. Польське історичне товариство періодично організовувало всепольські з'їзди істориків. У міжвоєнний період відбулися IV (Познань, 1925), V (Варшава, 1930), VI (Вільнюс, 1935) з'їзди. ПІТ об'єднувало близько 1300 членів. У країну з-за кордону було повернено численні

колекції архівних матеріалів з СРСР, Німеччини, Австрії. З перших років незалежності Польська академія знань (ПАЗ) у Кракові продовжила видання документів з періоду середньовіччя та історії XIX ст. Польські наукові журнали “Квартальник хісторични”, “Пшегльонд хісторични” перетворилися на центральні органи Польського історичного товариства. Поряд з цими історичними часописами виникли нові спеціалізовані видання: “Архейон” – архівознавчий журнал, познаньські “Рочники хісторичне”, “Атенеум Віленьське” та ін. Великою подією у житті історичної науки було скликання в 1933 р. у Варшаві VII Міжнародного з’їзду істориків, в якому взяла участь і радянська делегація.

Відбудова незалежності Польської держави внесла поживлення у розвиток історично-правових питань, які польські історики активно вивчали з кінця XIX ст. Плідно працювали у цьому напрямку професор О.Бальцер у Львівському університеті, професор З.Войцеховський у Познаньському університеті. О.Бальцер у 1920-і роки опублікував три томну працю “Королівство Польське 1295-1370”, у якій всебічно узагальнив попередні дослідження з історії польської держави і права. Учень О.Бальцера З.Войцеховський досліджував політичний устрій ранньої Польської держави в період правління династії П’ястів. Значного резонансу набула його книга “Про устрій польської держави в часи П’ястів (X ст.)”.

Другим центром історико-правових досліджень залишався Краківський університет, де кафедру історії права очолював професор С.Кутшеба. Після війни він підготував працю про новітні події – “Відродження Польща 1914-1922” [7].

Значного розвитку в період між двома світовими війнами набув у Польщі й ряд інших галузей історичної науки. Насамперед, це стосується польської археології. Тут працювали такі відомі археологи, як Владзімеж Антоневич і Юзеф Костшевський, які зібрали особливо цінний матеріал з історії міст і городищ Великої Польщі. Помітним явищем в етнографії стало видання у 1929-1939 рр. великої праці К.Мошинського “Народна культура слов’ян”.

Значними були досягнення в галузі економічної теорії, що мало важливе значення у період відбудови національної економіки. Склалися два центри досліджень цієї проблематики: у Львові, на чолі з професором Ф.Буяком, та в Познані, де зі своїми учнями працював Я.Ругковський, синтетична робота якого під назвою “Економічна історія Польщі” [8] вийшла 1923 р. Ця книга стала значним досягненням польської історіографії.

Після відновлення незалежності Польської республіки розпочалося активне вивчення політичної історії та військово-історичної проблема-

Л.Алексієвськ Польшька культура міжвоєнного періоду: основні тенденції розвитку

тики. Одним з найвідоміших істориків міжвоєнної доби був багаторічний керівник гуманітарного факультету Варшавського університету Марселій Хандельсман (1882-1945), котрий створив найзначнішу школу з вивчення політичної історії XIX ст., а також успішно займався проблемами методології історії. Перу відомого польського історика Владислава Конопчинського (1880-1952) належить 2-томна політична історія Польщі XIX і XX ст. У 1923-1925 рр. В.Собеський опублікував два томи "Історії Польщі" [9, с.99].

Упродовж міжвоєнного періоду розпочався процес становлення марксистського напрямку в польській історіографії. Серед професійних істориків цього напрямку були Н.Гонсеровська, Г.Яблонський, М.Мелоха, З. Млинарський та деякі інші.

В умовах роздрібненості Польщі однією з важливих прикмет, що об'єднувала польський народ, була мова. Її розглядали як необхідну умову збереження національної самосвідомості. У зв'язку з цим в умовах національного відродження зростала і роль польського мовознавства, що мало багаті вітчизняні традиції і до початку XX століття вже досягло високого рівня. Результати були підбиті у 2-х мовознавчих томах "Енциклопедії польської", що вийшла у світ 1915 р.

Створення національної держави відкрило можливості для поліпшення організації наукових досліджень у галузі мови. Відкриття трьох лінгвістичних кафедр в університетах (у Варшаві, Познані та Вільнюсі), збільшення кількості лінгвістичних видань, у тому числі періодичних, – все це сприяло популяризації досягнень лінгвістичної науки і підготовці нових молодих спеціалістів у цій галузі. В країну повернулося багато відомих польських лінгвістів, зокрема Я.Бодуен де Куртене і В.Пожезінський. У нових історичних умовах духовного відродження польського народу широко розгорнула роботу Краківська лінгвістична школа, наукове обличчя якої визначала співпраця трьох відомих дослідників мови – Я.Лося, К.Ніча, Я.Розводовського. Різні наукові індивідуальності цих учених, які доповнювали один одного, значно вплинули на розвиток мовознавства у Польщі.

Наукові основи вивчення фонетики і фонології польської мови заклали у Варшавському університеті вчені, які об'єдналися навколо Я.Бодуена де Куртене. У Варшаві плідно працював А.Кринський – автор цінних досліджень з історії польської мови, який також був редактором "Праце філологічне". Він після смерті А.Карловича очолював роботу над 8-томним "Словником польської мови", останній том якого вийшов у 1927 р. 1931 р. у Варшаві почала виходити у переробленому варіанті описова "Грамматика польської мови", яку уклав С.Шобер. Третім цент-

ром польського мовознавства була Познань. Тут видавали журнал "Slavia Occidentalis", в якому друкували праці переважно з діалектології і зв'язків польської мови з лехітськими. У міжвоєнний період значного поширення набули також такі напрямки польського мовознавства, як історична й описова граматики.

Поряд з мовознавцями великою популярністю користувалися нові літературні імена. В творчості кращих польських письменників набули подальшого розвитку реалізм, художнє осмислення соціальної дійсності, демократичні й гуманістичні тенденції. У міжвоєнні роки продовжували творити Стефан Жеромський, Владислав Реймонт – лауреат Нобелівської премії 1924 р., Ян Каспрович. Заявили про себе молоді поети: Юліан Тувім, Казімеж Вежинський, Ян Лехонь, Антоні Слонімський, Ярослав Івашкевич, Константи Галчінський і багато інших, які співпрацювали з популярними журналами "Скамандер", "Вядомосці літерацке" та ін., і молоді прозаїки – Марія Домбровська, Зоф'я Налковська, Єва Шельбург-Зарембіна, Юліан Каден-Бандровський, Корнель Манушинський, Зоф'я Коссак-Шуцка, Станіслав Віткевич (Віткаци). Широкою популярністю серед масового читача користувалися книги Фердинанда Оссендовського, Тадеуша Доленгі-Мостовича. В цей період були створені роман Стефана Жеромського "Напередодні війни", тетралогія Марії Домбровської "Ночі і дні", повість Ярослава Івашкевича "Червоні щити", сатирична поема Юліана Тувіма "Бал в опері", вийшли з друку збірки віршів Болеслава Лесьмяна, Ціпріана Норвіда, Леопольда Стаффа. Поетична тенденція, відома під загальною назвою "Авангард", була репрезентована у 1920-1930-і рр. творчістю Т.Нейпера, Ю.Пшибося, Ю.Чеховича та ін. Тоді ж у Польщі формується пролетарська література, найвідомішими представниками якої були С.Станде, В.Броневський, Б.Ясенський, В.Вандурський і Л.Шенвальд. Визначну роль в літературі 1930-х рр. відіграли польські прозаїки Є.Богушевська, Є.Корнацький, З.Налковська, В.Ковальський, В.Шульц та ін., що об'єдналися в 1933-1939 рр. у літературну групу "Передмістя", яка ставила за мету наблизити літературу до життя широких верств суспільства і духовних потреб міжвоєнної Польщі. Значно виріс тираж книг і періодики. В 1937 р., наприклад, виходило 2,7 тис. назв газет і журналів, тобто утричі більше, ніж виходило їх польською мовою у 1914 р. За кількістю випущених книг Друга Річ Посполита входила в групу провідних країн, залишивши позаду Іспанію і Сполучені Штати Америки.

Успішно розвивалася періодична преса, жваво відгукуючись на запити польського відродженого суспільства і відображаючи на своїх сторінках різноманітність ідейних поглядів. Виходило багато політичних,

Л.Алексієвєць. Польська культура міжвоєнного періоду: основні тенденції розвитку

релігійних, наукових і культурних журналів, а також молодіжних, дитячих, регіональних, спеціалізованих.

Широку культурно-просвітницьку діяльність вели близько 26 тис. бібліотек, більше 900 народних будинків (у тому числі 625 сільських), тисяча народних театрів, 175 музеїв, десятки культурно-просвітних товариств. У 1925 р. почала роботу перша польська радіостанція, і в 1939 р. у країні було вже близько 1 млн. абонентів [10, с.111].

Важливу роль у розвитку й поширенні національної культури у міжвоєнне двадцятиліття відіграло театральне мистецтво. У великих містах прем'єри ставали важливими подіями в культурному житті країни. Відомими театральними трупамі керували Юліуш Остерва і Леон Шіллер, перший з яких 1919 р. створив у Варшаві відомий театр "Редута", найбільший розквіт якого припав на другу половину 1930-х років. З "Редутою" була безпосередньо зв'язана більшість видатних режисерів і акторів міжвоєнної Польщі, зокрема: С.Ярач, А.Зельверович, Є.Висоцька, К.Адвєнтович та ін. Протягом міжвоєнного періоду зберігав своє значення Театр Народови у Варшаві, який об'єднував плеяду визначних майстрів сцени. У співдружності з Л.Шіллером розвивалася творча діяльність видатного польського актора К.Адвєнтовича. Він у серпні 1931 р. проявив себе у театрі "Атенеум" і як режисер. З 1932 р. К.Адвєнтович керував у Варшаві Камерним театром, в якому здійснював свою прогресивну громадсько-художню програму.

Вагоме місце у театральному житті займав Театр польський. Творчі досягнення цього колективу пов'язані насамперед з іменами С.Висоцької, В.Семашкової, І.Сольської, М.Пшібілко-Потоцької, М.Цвиклінської, М.Дулемба, С.Вєнгжнин, Е.Лєщинського та ін.

Широке коло шанувальників було у кіно Польщі. Кінематограф тут почав розвиватися доволі рано. До 1918 р. польська кінематографія нараховувала близько 70 ігрових фільмів. Проте розвиток кіно відбувався складно й суперечливо. Але в цілому згаданий період в історії польського кінематографа можна оцінити позитивно, хоча він не висунув таких талановитих режисерів, яких мав театр. Позитивно можна оцінити постановки Ю.Лейтаса, А.Форда, В.Якубовської та деяких інших кінематографістів. Зусиллями провідних діячів у цей складний для країни час були створені важливі передумови для дальшого розвитку польського кіно.

Протягом міжвоєнного періоду високого рівня досягла польська музика. Багато композиторів і музикантів-віртуозів набули широкого міжнародного визнання й слави. Це, зокрема, композитори Кароль Шімановський і Болєслав Войтович, піаністи Ігнацій Падєревський, Артур Рубінштейн та ін. З 1927 р. у Варшаві періодично організовували

міжнародні конкурси піаністів імені Шопена. Важливим для розвитку польської музики було питання про її національну самобутність. Видатні діячі продовжували намагатися зберегти і розвинути традиції вітчизняної класики. У розвиток музичної освіти значний внесок зробили К.Сікорський, Г.Бацевіч, Я.Екер, популяризації творчості польських композиторів сприяли видатні диригенти Л.Бердяєв та Г.Фітельберг. Неперевершеним виконавцем концертів і музичних поем К.Шімановського був знаменитий польський скрипаль П.Коханський. Європейську славу в 1930-і роки завоювала співачка Е.Бандровська-Турська.

У розвитку польської хорової культури особливо варто відзначити великі заслуги композитора і диригента Петра Машинського, котрий передавав свій багатий досвід наступним поколінням польських хормейстерів, пропагував народні пісні. Народна творчість незмінно залишалася тією основою, на яку передові діячі польської музичної культури спирались у творчих пошуках.

Відновлення незалежності, природно, вплинуло на розвиток усіх сфер польського культурного життя. Це стосується також образотворчого мистецтва й архітектури. В 1920-1930-і роки продовжували творити багато художників старшого покоління, переважна більшість яких групувалася навколо краківської "Штуки" ("Мистецтво") і варшавської "Захенти" (Товариство заохочення красних мистецтв). У міжвоєнні роки характер діяльності творчих об'єднань, природно, видозмінювався відповідно до умов післявоєнного розвитку країни.

Значне місце у польському живопису займав формалізм, яскравими представниками якого були Т.Чижевський, Т.Ньоселовський, А.Пронашко, Р.Вітковський, В.Рогуський. Значним явищем польського живопису був капізм. Цьому напрямкові притаманна висока живописна культура, що ґрунтувалася на традиціях світової класики. Особливу роль у польському мистецтві в цей час відіграв Т.Маковський, котрий створив свій індивідуальний стиль, характерний своєрідним сприйняттям світу, ліризмом, нотками гротеску, прихованої іронії.

Не менш складними і суперечливими були шляхи розвитку польської архітектури міжвоєнного двадцятиріччя. У зв'язку з відновленням польської державності, центром будівництва стала Варшава. Були споруджені будинки Військового міністерства і Національного театру (архітектор Ч.Пшибильський), Геологічного інституту і Сільськогосподарського банку (архітектор М.Лялевич), банку "Під орлами" (архітектор Я.Теуріх), Міністерства закордонних справ (архітектор Б.Пневський). У 1920-і роки значного поширення у польській архітектурі набув конструктивізм, а в 1930-і роки – експериментаторство, зовнішнє прикрашання,

Л.Алексієвець. Польська культура міжвоєнного періоду: основні тенденції розвитку

пошук віртуозних естетських ефектів. Спокійніше і гармонійніше розвивалося житлове будівництво у Кракові, Гданьську та інших містах країни.

У міжвоєнні роки продовжувало видозмінюватися обличчя міст, і не тільки їх центральних чи аристократичних районів, а й окраїн, на яких будівельні кооперативи споруджували порівняно недорогі будинки із сучасними зручностями. Газове освітлення вулиць було повсюдно витіснене електричним, дедалі більше міст проводили водопровідні й каналізаційні системи. Проте зберігались і нетрі, які не відповідали найелементарнішим санітарним нормам.

Доступнішою стала медична допомога. У 1930-і рр. медичні кооперативи почали створювати й у селах, але міста за кількістю лікарів на душу населення, як і раніше, значно їх випереджали.

Дедалі значнішу роль у житті людей відігравав спорт, який перестав бути привілеєм багатих. Поширення набули робітничі спортивні клуби. Здоровий спосіб життя і заняття спортом активно пропагували союзи сільської молоді. Широке визнання у світі здобули польські бігуни Я.Кусочинський – чемпіон Олімпійських ігор у Лос-Анджелесі в 1932 р. і С.Власевич – чемпіонка Олімпіади в Лос-Анджелесі й срібний призер Олімпіади у Берліні в 1936 р. Популярністю користувалися футбол, гребля, кінний спорт.

Значний вплив на духовне життя польського суспільства у міжвоєнний період мала католицька церква з її великим моральним авторитетом. У 1937 р. в країні налічувалося 7257 костьолів [11, с.117]. У той же час, варто зазначити, уряд проводив цілеспрямовану політику по руйнуванню православних храмів. Різним чином перешкоджаючи розвитку культури національних меншин, власті тим самим сприяли посиленню міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, що послаблювали основи польської державності.

Таким чином, утворення незалежної Польської держави створило сприятливіші умови для розвитку польської культури, освіти і науки. Польське населення все більше втрачало зв'язки з традиційною культурою і позитивно сприймало нові зразки, які створювала творча інтелігенція, чи які були запозичені з-за кордону. Одним із найбільших досягнень Польської Речі Посполитої стало формування польської системи освіти. За неповних 20 років міжвоєнної доби підвищився рівень науки, чому сприяли асигнування держави, яка фінансувала роботу науково-дослідних інститутів і товариств. Успішно розвивалися й інші напрямки національної польської культури. Проте фашистська навала у вересні 1939 р. перервала цей процес, зруйнувала культурні центри країни, велику кількість історико-культурних пам'яток гітлерівці вивезли у Німеччину.

У фашистських концтаборах було обірване життя багатьох представників польської інтелігенції, чимало з них чи емігрували, чи практично не могли продовжити свою діяльність в бажаному для них напрямку. Війна та окупація батьківщини поставили перед діячами польської культури нові завдання, були вирішальною перевіркою відданості рідному народові.

1. История Польши: В 3-х т. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – Т.3. – 667 с
2. Kumaniecki K. W. Odbudowa państwowosci polskiej. Najważniejsze dokumenty. 1912 - styczen 1924. – Warszawa – Kraków. 1924. – 537 s.
3. Краткая история Польши. – М.: Наука, 1993. – 528 с.
4. Zarnowski J. Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – 434 s.
5. Dybkowska A., Żaryn J., Żaryn M. Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności / Pod. red. A. Sucheni-Grabowskiej i E.S. Króla. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994. – 378 s.
6. Історія західних та південних слов'ян: ХХ століття / Є.П. Пугач, С.Ю. Страшнюк, Р.М. Постолюкський та ін. – Харків: Око, 1998. – 464 с.
7. Kutzeba S. Polska odrodzona. 1914-1922. – Kraków, 1922. – 357 s.
8. Rutkowski J. Historia gospodarcza Polski. – Warszawa, 1923. – 417 s.
9. Историография истории южных и западных славян. – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – 261 с.
10. История южных и западных славян: В 2 т. – Т.2: Новейшее время / Под ред. Г.Ф. Матвеева, З.С. Ненашевой. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 272 с.
11. Wyczawski H. Kosciot w Drugiej Rzeczypospolitej – Lublin, 1980. – 367 s.

L.Alexiyevets

POLISH CULTURE BETWEEN TWO WORLD WARS

On the basis of the native and foreign sources, the author analyses the main tendencies of the development of Polish culture in 1918-1939, reveals its influence on the processes of the national revival between two world wars.

I.V. Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ І ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988-1990 рр.)*

Голова УДФ Й. Анталл, як кандидат у прем'єр-міністри, представив на пленарному засіданні Державних зборів “Програму національного відродження”, ко гра містила невідкладні (короткотермінові) і перспективні завдання нового уряду.

На першому етапі (120 днів) уряд мав намір приборкати несприятливі суспільні і економічні процеси, скоротити інфляцію, взаємну заборгованість підприємств, розпочати процес банкрутства 34 найнерентабель-

* Продовження, початок див. у Вип. II і IV-V.